

פה נטמן - על נשבר בת עמי

מתוך 'מלחמה ושואה'

עורך ומלקט ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג עלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרם. יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתמצאו בתרגום של ווארד.

החיבור הראשון הופיע במסגרת

'מפעל ליקוטי שמואל'

"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו"

בשעה טובה ומוצלחת, בסייעתא דשמיא, רואה אור ספר חדש ומפעים:

ליקוטי שמואל – חומש בראשית

לאחר שנים של עיון, איסוף, ליקוט ועריכה, יוצא לאור ספר ייחודי המאגד – סוף מעשה במחשבה תחילה את מיטב הקטעים, המאמרים, הסיפורים והמשלים שהופיעו בעלוני פרשת השבוע בשנים האחרונות. דברי חן ושכל טוב, שנבחרו בקפידה וערוכים בטוב טעם, כדי להחיות את הלב ולהאיר את השולחן.

- מתוכן הפרקים: רעיונות מאירי עיניים לפרשיות השבוע • משלים מעוררי מחשבה • סיפורים נוגעים ללב • פנינים להעשרה ולהעברה בשולחן שבת

מתאים ללימוד אישי, למסירת דבר תורה ולשיחה משפחתית

ערוך ומוגש בעמל רב על ידי הרה"ג שמואל אייזיקוביץ שליט"א

כעת למכירה במחיר שווה לכל נפש – כרך ראשון על חומש בראשית

להזמנה:

<https://dash.bookpod.co.il/product/2231>**פה נטמן - על שְׁבֵר בֵּת עַמִּי מאת (אשר קליין)**

על גבעה חשופה בפלאשוב, במקום שבו השמידו הנאצים בית עלמין יהודי עתיק, עמדה משפחת הלפרין והצליחה לראשונה לומר קדיש בדיוק במקום שבו נטמנו אבותיה.

את הדרך אל חלקת הקבר האבודה סללה חוקרת מהמוזיאון היהודי בפולין שמיפתה בעמל עצום יותר מתשעת אלפים קברים יהודיים שנמחקו מעל פני האדמה.

ערב תשעה באב, סיפור על זכרון יהודי המסרב להיעלם

הרוח נשבה על הגבעה החשופה בפלאשוב. מסביב לא היו מצבות, אותיות יהודיות שחוקות, נרות נשמה או שורות של קברים ישנים. רק אדמה, עשב פראי ושמים אפורים שנמתחו מעל המקום שבו שכן בעבר בית עלמין יהודי רחב ידיים. בני משפחת הלפרין הנכבדה, שהגיעו מניו יורק, עמדו בדממה. במשך עשרות שנים ידעו כי במקום הזה נטמנו אבות משפחתם, הגה"צ רבי מתתיהו הלפרין ורעייתו הרבנית מרת חיה ע"ה. הם ידעו את שם העיר, הכירו את הסיפור המשפחתי ואף החזיקו בתצלום ישן של המצבות. דבר אחד נותר עלום: היכן בדיוק נחו הקברים. הנאצים ימ"ש החריבו את בית העלמין. המצבות נעקרו, הקרקע חוללה והסימנים נמחקו. בעיני מי שניצב במקום כיום, הגבעה נראית ריקה. אך באותו יום, לאחר מחקר ארוך והצלבות בין מפות עתיקות, רישומי עירייה ותצלומים נדירים, הצביעה גב' נסקאלסקה על נקודה מסוימת באדמה ואמרה: "כא." בני המשפחה נעמדו במקום. קולם רעד כשאמרו קדיש. לראשונה, לאחר עשרות שנות חיפוש, נאמרה התפילה

במקום המדויק שבו נטמנו אבותיהם. המצבה נעלמה, האותיות רוסקו ובית העלמין כולו נעקר, אך הקדיש חזר שוב.

בימים שבהם מתאבל בית ישראל על החורבן, כאשר דורות של יהודים יושבים על הארץ ומבכים את ירושלים ואת כל חורבנות הגלות, מקבל סיפורה של הגבעה בפלאשוב משמעות עמוקה במיוחד. הוא מספר על חורבן שנועד להיות מוחלט, על שמות שנמחקו מן הוא מספר על חורבן שנועד להיות מוחלט, על שמות שנמחקו מן האבן ועל צאצאים ששבו, דור אחר דור, לחפש אותם בין העפר והעשבים. ובעיקר הוא מספר על מאבק עיקש נגד השכחה. העיר שהסתירה את עברה.

גב' נסקאלסקה, תושבת קרקוב, היא חוקרת ומדריכת סיורים העוסקת בהיסטוריה היהודית של העיר ושל רובע פודגוז'ה. במשך השנים הפכה לדמות מוכרת בקרב חוקרי מורשת יהדות קרקוב, בין היתר בזכות שני מפעלים יוצאי דופן: מיפוי אלפי היהודים שנקברו בבית העלמין בפלאשוב, ותיעוד עקבות המזוזות שנותרו על משקופי בתים שבהם התגוררו יהודים לפני המלחמה. המסע שלה אל העבר היהודי של העיר החל לפני כחמש-עשרה שנה. באותם ימים למדה לקראת קבלת רישיון להדרכת סיורים עירוניים בקרקוב. במהלך הלימודים נחשפה כמעט באקראי לעובדה שטלטלה אותה: ערב מלחמת העולם השנייה היו היהודים כרבע מאוכלוסיית קרקוב. רובע קז'מייז', רחובות פודגוז'ה ושכונות נוספות בעיר היו מלאים בבתי מדרש, בתי כנסת, מוסדות חינוך, חנויות יהודיות, בתי מלאכה ורבבות משפחות יהודיות. חיים יהודיים שלמים התקיימו שם במשך דורות, וכמעט כל העולם הזה הושמד. "זה הגיע אליי כשוק", סיפרה. "גיליתי שיש כל כך הרבה היסטוריה שמעולם לא סיפרו לי עליה". במערכת החינוך הפולנית שבה למדה כמעט שלא נחשפה להיסטוריה היהודית של קרקוב. היא הכירה את העיר שבה נולדה וגדלה, אך לא את אלפי היהודים שהתגוררו באותם בתים, הלכו באותם רחובות וקבעו מזוזות על אותם משקופים. התגלית לא הניחה לה. היא החלה ללמוד באופן עצמאי, לקרוא מסמכים ולחפש עדויות. בהמשך השתתפה בקורסים במוזיאון היהודי של גליציה, ביקרה במכון ההיסטורי היהודי בוורשה, נסעה ליד ושם בירושלים ואף למדה עברית בסיסית, כדי להצליח לפענח שמות ומילים שנמצאו על מצבות ובמסמכים.

בתקופת הקורונה, כאשר התיירות נעצרה והיא נשארה בביתה, השלימה תואר שני בלימודי יהדות באוניברסיטה בקרקוב. אך עיקר מפעלה נמצא בשטח: בבתי העלמין ההרוסים, בארכיונים העירוניים, בחצרות הבתים הישנים ובמשקופים הנושאים עדיין

צלקת קטנה במקום שבו היתה קבועה מזוזה. תשעת אלפים שמות מתוך העפר בית העלמין היהודי בפודגוז'ה, באזור פלאשוב, היה במשך שנים מקום מנוחתם של יהודי הרובע והסביבה. במקום ניצבו שורות רבות של מצבות, ולצדן מבנה טהרה מפואר שנבנה בסגנון ביזנטי וכיפה גדולה התנשאה מעליו. בית הקברות לפני שנהרס. בחזית המצבות של משפחת הלפרין ביפל בב'ז יש בימי הכיבוש הנאצי חולל בית העלמין ונהרס. המצבות נעקרו, נותצו והועברו לשימושים שונים. חלקן רוסקו והושלכו, חלקן נקברו באדמה. מן המקום הגדול והפעיל נותרה כיום גבעה חשופה, נטולת כמעט כל סימן למי שנטמנו בה. רק מצבה מקורית אחת נותרה בשלמותה במקום: מצבתו של ר' חיים יעקב אברהאמער ז"ל, שנפטר בשנת תרצ"ה. לצדה שוחזרה מצבתה של מרת שרה שנירר ע"ה, מייסדת תנועת "בית יעקב", שהיתה מן הדמויות היהודיות הגדולות שפעלו בקרקוב. אולם אלפי המצבות האחרות נעלמו. גב' נסקאלסקה ביקשה להשיב לפחות את השמות. המשימה היתה כמעט בלתי אפשרית. פנקסי החברה קדישא, שהיו יכולים לספק רשימה מסודרת של הנפטרים ושל מקומות קבורתם, נעלמו במהלך המלחמה. לא נותר מאגר מרכזי, וכל שנותר היה לפנות לנתיבים עקיפים ולחפש ברשימות שאיש כמעט לא טרח לבחון. היא גילתה כי משפחות יהודיות דיווחו לעירייה על פטירת קרוביהן. ההודעות נשמרו בארכיון העירוני, לעיתים בתוך מסמכים מאובקים ובכתבי יד שקשה היה לפענח. היא עברה שם אחר שם, מסמך אחר מסמך, והחלה להקים מאגר דיגיטלי. בתום עבודה ממושכת הצליחה לאתר ולתעד יותר מתשעת אלפים שמות של יהודים שנקברו בשני בתי העלמין היהודיים באזור. אלו לא היו רק מספרים. מאחורי כל שם עמדה משפחה, אב או אם, תלמיד חכם, בעל מלאכה, סוחר, זקן או ילד. מתוך הרשימות עלה גם נתון כואב במיוחד: כשלושים אחוז מן הנקברים היו תינוקות וילדים. דפים שלמים נשאו שמות של חיים קצרים שנגדעו בימים שבהם מחלות ותנאי חיים קשים גבו מחיר נורא. כאשר השמות הללו הוזנו למאגר, הם שבו לראשונה לאחר עשרות שנים אל מרחב הזיכרון. אנשים שקבריהם נמחקו, שמצבותיהם נותצו ושלעיתים גם משפחותיהם נספו בשואה, קיבלו מחדש מקום ברשימה אנושית מסודרת. גם כאשר האבן אבדה, השם נותר.

התמונה שנעלמה

סיפורה של משפחת הלפרין החל שנים לפני שהגיעו בני המשפחה אל הגבעה בפלאשוב. הרב שייע הלפרין, מצאצאי המשפחה בניו יורק, חיפש במשך שנים מידע על קבריהם של רבי מתתיהו הלפרין ורעייתו מרת חיה ע"ה. בני המשפחה ידעו כי

השניים נטמנו בבית העלמין בפודגוז'ה, אך לאחר החורבן לא נותרה דרך לאתר את החלקה המדויקת. יום אחד נתקל שייע במכירה פומבית שהציעה תצלום ישן של שתי מצבות: מצבותיהם של סבו וסבתו, רבי מתתיהו ומרת חיה הלפרין. הוא הבין מיד שמדובר בממצא משפחתי נדיר. מחשש שיהיו אנשים נוספים יתחרו זה בזה ויעלו את המחיר, החל להתקשר לבני דודיו שהיו וביקש מהם שלא להשתתף במכירה. אלא שככל שהתקרב מועד הסיום, המחיר המשיך לטפס. הרב הלפרין לא הבין מי עשוי להתעניין בתמונה ישנה של שתי מצבות משפחתיות. לבסוף הפסיד במכירה. רק מאוחר יותר נודע לו כי הזוכה היה קשור למוזיאון פלאשוב. התצלום לא היה רק מזכרת משפחתית. הוא היה אחד משישה תצלומים מוכרים בלבד של בית העלמין בפודגוז'ה לפני חורבנו. בתמונה נראה מבנה הטהרה המפואר וכיפתו הגדולה, ומלפניו שורות המצבות. שמותיהם של כמה מן הנפטרים ניתנים לקריאה בבירור, ובהם שמות בני משפחת הלפרין. התצלום הפך למסמך היסטורי חשוב. דווקא העובדה שמבנה הטהרה נראה ברקע אפשרה לחוקרים להעריך את זווית הצילום ואת מיקומן היחסי של המצבות. שייע המשיך לחפש וקיווה כי ביום מן הימים יהיה אפשר לעמוד במקום עצמו, להנציח את בני המשפחה ואולי אף להציב מחדש מצבה. בסייעתא דשמיא,

הדרך אל המקום נפתחה בזכות עבודתה של גב' נסקאלסקה. כאן עמד הקבר "המחקר דרש חיבור בין עולמות שונים: מפות עירוניות ישנות, תצלומים מן התקופה שלפני המלחמה, מבנה השטח כיום, רישומי קבורה, צילומי אוויר וידע בגיאוגרפיה היסטורית. בסיוע מומחי מיפוי הצליחה גב' נסקאלסקה לשחזר את גבולות בית העלמין, את מיקומו של מבנה הטהרה ואת השורות שבהן ניצבו המצבות. התמונה הישנה של קברי משפחת הלפרין סיפקה נקודת אחיזה. מיקום הכיפה ברקע, מרחק המצבות מן המבנה והזווית שממנה צולמה התמונה אפשרו לצמצם בהדרגה את אזור החיפוש. לבסוף זוהתה הנקודה המדויקת. בני משפחת הלפרין הגיעו למקום ולעיניהם נגלתה גבעה עירומה, שקטה, כמעט חסרת זהות. רק הם ידעו שמתחת לעפר נטמנו שניים מאבות משפחתם". אמנם אין מצבות", אמרה גב' נסקאלסקה, "אבל הצלחנו למצוא את המיקום המדויק בעזרת המפות וכמה תמונות בודדות של קברי המשפחה." הם נעמדו ואמרו קדיש. "במשך שנים ידענו היכן נקברו אבותינו, אך לא ידענו בדיוק היכן נמצאו קבריהם לאחר שבית העלמין נהרס בידי הנאצים", סיפר הרב שייע הלפרין. "כאשר עמדנו שם, על מה שנראה כיום כגבעה ריקה, הצלחנו

סוף סוף לומר קדיש במקום האמיתי שבו נטמנו. "עבור בני המשפחה היה זה רגע שסגר מעגל בן עשרות שנים, אך הוא נשא בתוכו גם אמירה גדולה בהרבה. המצבות לא שרדו, אך המשפחה שרדה. כיום מונה משפחת הלפרין אלפי צאצאים. לפי בני המשפחה, מספרם מגיע לכחמשת אלפים נפש, הפזורים בארצות הברית, בארץ ישראל ובבריטניה. "המצבות של המשפחה לא שרדו", אמר הרב שייע הלפרין אבל המשפחות כן. זה ניצחון גדול על הרוע. "עשרה דורות של רבנים שורשיה של משפחת הלפרין משתרעים הרחק מעבר לקרקוב. במשך כעשרה דורות נקברו רבני המשפחה בברז'אן, הנמצאת כיום במערב אוקראינה. דור אחר דור, אב לצד בן, המשיכה שלשלת הרבנות במקום.

רבי מתתיהו הלפרין היה הראשון שעזב את אזור קברי אבותיו. לאחר שנישא למשפחת הרבנים פרנקל-תאומים מפודגוז'ה, התיישב באזור קרקוב. אבי המשפחה, הגאון רבי שמעון אלטר פרנקל-תאומים, כיהן כרבה של העיר. רבי מתתיהו שימש ברבנות קהילת דובצ'צה. עם פטירתו בבית משפחת חותנו נקבר בבית העלמין בפודגוז'ה, הרחק מבית העלמין העתיק שבו נטמנו אבותיו. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה וכיבוש האזור בידי הגרמנים בתרצ"ט, הוטלו על יהודי דובצ'צה גזירות קשות והם נלקחו לעבודות כפייה. בתש"ב גורשו יהודי המקום לגטו ויילצ'קה, ומשם שולחו להשמדה. שלושה מנכדיו של רבי מתתיהו שרדו את השואה. אחד מענפי המשפחה היה למשפחתו של הגאון הצדיק המפורסם רבי אלחנן הלפרין זצוק"ל מגולדרס גרין בלונדון. צאצאיו מתגוררים כיום בבריטניה, בארץ ישראל ובניו יורק. שני אחים נוספים ששרדו את התופת הקימו משפחות גדולות בברוקלין ובישראל. הנאצים הצליחו להרוס את האבן, אך כשלו בניסיונם לעקור את השושלת. עתה מבקשת המשפחה להשלים שלב נוסף: לשחזר את המצבה ולהציבה מחדש בנקודה המדויקת שבה עמדה בעבר. אם המהלך יעלה יפה, תשוב אל הגבעה בפלאשוב מצבה שנעקרה ממנה לפני יותר משמונים שנה. זו לא תהיה רק אבן זיכרון לשני נפטרים, אלא עדות מוחשית לחיים יהודיים שניסו למחוק ולמשפחה ששבה אל מקום קבורת אבותיה.

מאתיים שברי מצבות

עבודתה של גב' נסקאלסקה לא הסתיימה ברישומי העירייה ובמפות הישנות. במהלך חפירות שנערכו בשטח, בפיקוח רבני, נמצאו כמאתיים חלקי שיש שמקורם במצבות היהודיות שנהרסו. חלק מן השברים נשאו אות אחת, אחרים כמה מילים או קטעי

תאריכים. לעיתים נותר רק חלק מן המסגרת המעוטרת. היא בחנה את השברים בזה אחר זה וניסתה לזהות למי השתייכו. העבודה דרשה השוואה בין גודל האותיות, סוג האבן, נוסח הכיתוב והרישומים העירוניים. באחד המקרים הצליחה לזהות שבר ממצבתה של מרת אדלה ברגנר ע"ה, שנפטרה בשנת תרצ"ט. שמה נמצא ברישומי העירייה, והכיתוב שעל חלק המצבה התאים למידע שבמסמכים. כעת היא מקווה כי צאצאיה של הנפטרת ייחשפו לתגלית ויוכלו לספק פרטים נוספים על חייה ועל משפחתה. מאחורי כל שבר כזה מסתתר סיפור שלם. השיש הסדוק היה בעבר מצבה שעמדה מעל קבר. בני משפחה הגיעו אליה ביום השנה, הניחו אבן והתפללו לעילוי נשמת יקירם. אחר כך באו המשמידים, שברו את האבן וניסו להפוך את המקום כולו לשטח חסר עבר. עשרות שנים לאחר מכן נאספים השברים בזהירות, אות מצטרפת לאות ושם חוזר אל בעליו. המזוזות שאינן שם פרויקט נוסף שהקימה גב' נסקאלסקה נקרא "בעקבות המזוזות של קרקוב". הסיורים שהיא עורכת עוברים ברחובות העיר העתיקה ובשכונות שבהן התגוררו בעבר משפחות יהודיות. במקום להסתפק בבניינים המוכרים ובבתי הכנסת שנותרו, היא מבקשת מן המשתתפים להתבונן בפרטים הקטנים ביותר: משקוף עץ ישן, חריץ אלכסוני, שני חורים זעירים של מסמרים, סימן חלודה או מלבן דהוי בטיח. אלו המקומות שבהם היתה קבועה פעם מזוזה. לעיתים המזוזה הוסרה כאשר בני הבית גורשו. במקרים אחרים נעקרה לאחר המלחמה. אולם הסימן נותר על המשקוף, כצלקת קטנה שנשמרה במשך שמונים שנה. גב' נסקאלסקה מתחקה אחר דיירי הבתים באמצעות ספרי כתובות, רישומי אוכלוסין, מסמכי מס ומפות. כך הופך המשקוף הישן לפתח לעולמה של משפחה יהודית שחיה במקום: מי היו ההורים, במה עסקו, כמה ילדים התגוררו בבית ומה עלה בגורלם. בפלטפורמה המלווה את הסיורים מתוארים סימני המזוזות כפתח לסיפור מיקרו־היסטורי על יהודי קרקוב. במקום לדבר רק על מספרים עצומים ועל קהילות שנמחקו, הסיור מתעכב ליד דלת אחת. כאן התגוררה משפחה, כאן נכנסו הילדים הביתה, כאן הניח בעל הבית את ידו על המזוזה בצאתו ובבואו, וכאן, שנים לאחר שהבית התרוקן מיושביו היהודים, נשאר חריץ קטן שמעיד כי היו כאן חיים.